

ДО ПИТАННЯ ПРО ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДОЛОГІЇ ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВОГО АНАЛІЗУ РЕГЛАМЕНТУ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

УДК 340.1

Постановка проблеми. У зв'язку з правовою реформою в Українській державі дедалі більша увага в національній юридичній науці приділяється науковому осмисленню специфіки ключових системотворчих та кодифікаційних актів. На цьому тлі закономірним є зростання уваги науковців до такого визначного джерела національного законодавства, яким є Регламент Верховної Ради України (далі – Регламент) [1]. Цей акт є важливим юридичним інструментом самоорганізації Верховної Ради України як парламенту держави, оскільки саме він установлює засади управління парламентом як колегіальним органом державної влади та тим самим гарантує парламентський суверенітет у чітко окреслених конституційних межах; визначає засади парламентської структуризації за фаховою (комітети та тимчасові комісії) та за політичною ознаками (діяльність парламентських фракцій і груп). Він також здійснює координуючий, упорядковувальний та спрямовуючий вплив на діяльність парламенту України, його органів та посадових осіб; сприяє належному здійсненню парламентських функцій на засадах правової держави, верховенства права, поділу державної влади та обмеженого правління; програмує планомірний і передбачуваний характер парламентської діяльності, застерігає її від проявів суб'єктивізму, сваволі та правового нігілізму, створює умови для належного контролю за конституційністю і законністю парламентської діяльності і її результатів – актів парламенту; забезпечує однакове правозастосування в парламентській роботі, а також нормативний та інституційний континуїтет у діяльності Верховної Ради України. Поза тлумаченням цього законодавчого акта неможливим є пізнання специфіки роботи єдиного органу законодавчої влади, сутності та спрямова-

ності законодавчої політики держави, а також шляхів модернізації вітчизняної моделі парламентаризму. Зазначена модернізація актуалізує методологічні пошуки в осмисленні правової дійсності, що склалася, та способи ефективізації парламентських структур і процесів. При цьому наукова методологія, що застосовується вченими, зазвичай, відображає специфіку процесу дослідження, орієнтує дослідника на послідовність проведення певних пізнавальних процедур, окремі аспекти, які підлягатимуть аналізу або будуть проігнорованими, застосування адекватного теоретико-понятійного апарату тощо [2, с. 275].

Актуалізація парламентської реформи в Україні протягом останніх років, необхідність адаптації вітчизняної моделі парламентаризму, а відтак і парламентських процедур, до кращих європейських стандартів і практик у контексті обраного державою євроінтеграційного курсу, необхідність зміцнення засад верховенства права, конституційності, підзвітності і відповідальності в роботі єдиного органу законодавчої влади держави, ефективізації діяльності його органів та депутатського корпусу, безсумнівно, різнобічно, але послідовно і наполегливо детермінують об'єктивну необхідність комплексного теоретико-правового дослідження методологічних засад осмислення юридичної природи Регламенту, його ролі та місця в системі національного законодавства та в розвитку вітчизняної моделі парламентаризму, а також стимулюють до пошуку науково обґрунтованих ресурсів модернізації парламентського Регламенту з метою формування та реалізації законодавчої політики держави відповідно до ключових національних потреб та інтересів. Відсутність саме такої методології не лише безпосередньо зачіпає дослідження Регламенту як важливого елемента парламентаризму, без якого його розвиток не видається можливим узагалі, але і прирікає спроби корегування регламентної матерії на хаотизацію і розбалансування парламентських процедур. Неважко помітити, що при змінах Регламенту законодавець діє часом, виходячи з кон'юнктурних вимог, ніж зі стратегічних пріоритетів розвитку, або ж прямо використовує регламентні зміни задля лобіювання певних вузькогрупових інтересів. Отже, ситуація з практикою корегування пра-

вової «матерії» Регламенту яскраво підтверджує висновок проте, що у період, коли українському суспільству і державі «найбільше потрібні науково обґрунтовані реформи та адекватне перенесення на вітчизняний ґрунт деяких західних політичних і правових інститутів, наша країна виявилася в ситуації методологічного дефіциту, коли відсутні адекватна мова й способи пізнання та практичної діяльності з точки зору соціальних перетворень, що відбуваються» [3, с. 49].

Метою дослідження є з'ясування наявних методологічних підходів до осмислення юридичної природи Регламенту, їх критика з позицій постпозитивістської наукової методології та конструювання на цій основі оптимального підходу, в рамках якого можливим є комплексне пізнання й адекватне відображення основних юридичних характеристик зазначеного законодавчого акта, в єдності його феноменологічних, нормативних, функціональних та аксіологічних елементів.

Стан дослідження. Проблематика розробки й модернізації методології сучасної юриспруденції традиційно перебуває у фокусі уваги науковців. Незаперечно вагомим є внесок у створення сучасної методології української правової науки, зроблений такими вітчизняними науковцями-юристами, як В. Бабкін, С.Головатий, С. Гусарєв, М. Кельман, А. Козловський, А. Колодій, В.Костицький, М. Костицький, Ю. Оборотов, Н. Оніщенко, Н.Пархоменко, П. Рабінович, М. Савчин, А. Селіванов, О. Скрипнюк, В. Тацій, В. Федоренко, Ю. Шемшученко, О. Ющик та ін. Їхні наукові розробки та висновки стали ваговою підвалиною на працювання методологічних засад у теоретико-правовому дослідженні феномену Регламенту в контексті розвитку вітчизняного парламентаризму та законодавчого регулювання парламентських процедур.

Поряд із цим, варто відзначити, що в більшості сучасних досліджень парламентських процедур, виконаних здебільшого в рамках конституційно-правової науки (роботи Н. Ганжи, В. Журавського, А. Залюбовської, І. Звоздецької, О. Євсєєва, К. Колісника, Н. Лихачова), відсутні обґрунтування власних методологічних підходів, що дає підстави для висновку про авторські уяв-

лення про ймовірну «непотрібність» чи «зайвість» відповідних методологічних екскурсів. Між тим, складність Регламенту для пізнання в рамках теоретико-правової науки є загальновідомим фактом хоча б тому, що з позицій загальнотеоретичної юриспруденції цей законодавчий акт досі не аналізувався, будучи предметно «зацикленим» лише на галузевих (конституційно-правових) дослідженнях, що не могло не призвести до звуженого погляду на Регламент винятково як на джерело конституційного права України, що істотно обмежує обрії науково-правового пошуку. Отже, відмова від такого підходу та пропонування ширшого й перспективнішого погляду на Регламент є вагомим завданням для представників загальнотеоретичної юриспруденції.

Виклад основних положень. Слід погодитися з тезою про те, що для отримання об'єктивних знань про те чи інше правове явище або процес слід спершу визначитися з оптимальним вибором та застосуванням найбільш ефективної за даних умов методології пізнання [4, с. 90]. Адже саме вона детермінує пізнаванність обраного об'єкта дослідження, визначає алгоритми пошуку та механізми розкриття його змісту. Попри те, що Регламент являє собою одиничний законодавчий акт, він охоплює своїм регулятивним потенціалом надзвичайно широке коло суспільних відносин, виявити специфіку яких, простежити закономірності побудови цього акта, юридичні зв'язки його з іншими джерелами права України (найперше парламентського права) допоможе належна методологічна основа.

Відповідно до сучасних напрацювань, методологія правознавства є складним багатоплановим утворенням, що охоплює проблеми структури юридичного наукового знання, особливо його наукових концепцій, теорій, доктрин, тенденцій виникнення, функціонування, зміни наукового знання, а також тенденції його класифікації, понятійний апарат, наукову мову, структуру і склад наукового підходу та інших наукових методів, що застосовуються в юридичній науці [5, 35]. Закономірно, що методологія правознавства є складовою юридичної науки, виходячи з того, що вона є системою знань, яка включена до відповідної пізнавальної системи. Проте вона жорстко не залежить від позитивного

права, оскільки хоч і зазнає його впливу, досліджує особливості закону, таким, як він є, але водночас вона ж продукує, нарощує та перевіряє об'єктивні знання того, яким має бути закон (нормативно-ідеальна модель закону). Тому вона ґрунтується на фундаментальних закономірностях розвитку правових явищ та не є законодавством.

З урахуванням сучасних підходів до осмислення методології дослідження юридичних феноменів, методологію дослідження Регламенту можна інтерпретувати як сталу теоретичну основу, що концентрує сукупність прийомів, способів і підходів аналізу сутнісних характеристик цього законодавчого акта, тенденції його реалізації та розвитку на засадах об'єктивності, конструктивної критики, наукової коректності, відтворюваності, системності, плюралізму, діалектики, поєднання даних теорії і практики [6, 275]. Завдяки їй послідовному застосуванню можна буде не лише отримати науково обґрунтовані, достовірні дані щодо юридичної природи Регламенту як унікального правового феномену в національній правовій системі, але й осмислити його феноменологію, аксіологію, праксеологію, соціокультурну, політико-економічну та спеціально-юридичну детермінацію, поставити його в ряд інших джерел права України, з'ясувавши його специфіку поміж ними, а також виявити системні юридичні зв'язки з іншими законодавчими актами (найперше з Конституцією та профільними законами, що регулюють порядок організації та діяльності Верховної Ради України, її органів та народних депутатів України) тощо.

Разом з тим, методологія теоретико-правового дослідження Регламенту відіграє не лише пізнавальну, але і критичну функцію, оскільки здатна сформулювати критичний підхід до буття (у тому числі реалізації) регламентних норм у суспільному і політичному житті, виявити його слабкі та сильні сторони, оцінити його з точки зору системності, логіки та послідовності викладу юридичних норм, їх адекватності суспільним потребам, національним інтересам України, станові і перспективам розвитку національного парламентаризму.

Відтак, методологія теоретико-правового аналізу Регламенту не може і не повинна концентруватися виключно на аналізові «догми права», мірилом якого є регламентні норми, але має, вочевидь, запропонувати більш широкий світоглядний підхід, де норма буде вписана в ширший контекст політико-правових процесів, буде показана динаміка її розвитку, існування і реалізації на практиці в діалектично суперечливих контекстах і практиках парламентського життя.

Задля реалізації такого завдання методологія теоретико-правового пізнання Регламенту має спиратися на декілька засадничих постулатів: 1) вибір методів пізнання детермінується специфікою його об'єкта і предмету, в нашому випадку – аналізу юридичної природи Регламенту, що являє собою складний комплекс детермінованих політико-правовими умовами розвитку і функціонування парламентаризму юридичних властивостей, рис та закономірностей побудови, функціонування та реалізації Регламенту як цілісного законодавчого акта та комплексу вміщених у ньому правових норм, взятих в їх взаємозв'язках та взаємодії між собою, між ними та нормами інших законодавчих актів, а також у співвідношенні з реальними парламентськими практиками, які регулюються, упорядковуються, реалізуються під впливом таких норм; 2) Регламент не може бути розглянутий в усій сукупності його юридичних властивостей поза контекстом їх формування і розвитку, що передбачає широкий історико-правовий підхід до регламентного регулювання парламентських процесів, взаємодію історичного і логічного, відтворення в регламентних нормах доцільного та цілеспрямованого розвитку парламентаризму, а також наявність елементів випадкового, незакономірного, унікального й одиничного в розвитку регламентного регулювання парламентських процесів; 3) Регламент та його норми мають оцінюватися не з точки зору нормативістського детермінізму (як «закрита» система норм), а як система нормативних положень, відкрита для розвитку, функціонування яких відбувається у складному комплексі парламентських практик, які часто формуються поза прямим правовим впливом і самі здатні чинити вплив на корегування регламентних норм, якими опосередковуються відповідні проце-

дурні аспекти буття національного парламенту; 4) хоча Регламент цілком націлений на регулювання державно-політичних відносин владарювання (за кваліфікацією В. Шаповала) [7, с. 8], точніше їх процедурних аспектів і, на перший погляд, нібито не зачіпає права та свободи громадян України, законні інтереси виборців, все ж слід мати на увазі, що регламентне регулювання парламентських процедур здійснюється для забезпечення кращої відповідальності і підзвітності депутатського корпусу своїм виборцям, від упорядкованості та оптимальності такого регулювання опосередковано залежить і можливість кращої реалізації прав і свобод людини і громадянина в належним чином організованому законодавчому процесі, який втілює сутність та особливості законодавчої політики держави, а в інших парламентських процедурах, наприклад парламентського контролю, проявляється зворотній зв'язок між діяльністю органів виконавчої влади та потребами суспільства, які каналізуються та забезпечуються завдяки парламентським каналам здійснення такого контролю; 5) Регламент виконує роль своєрідного «балансира» між різними політичними силами в парламенті і тому методологічно важливо зазначити, що конкретний спосіб регулювання парламентських процедур є результатом політичного компромісу між домінуючими політичними силами в парламенті, а також є відображенням стану реалізації засад політичного плюралізму в організації парламентського життя; при цьому завдяки публічності роботи парламенту регламентна регуляція цих процесів значною мірою «проектує» стиль політичної поведінки політичних партій і в позапарламентському житті, створює своєрідні нормативні взірці політичної поведінки суб'єктів політичного процесу в державі.

Зазначені особливості об'єкта і предмету дослідження детермінують вибір методів пошуку. Такий вибір, отже, не може і не повинен бути довільним, а має спиратися на відповідні закономірності буття об'єкта дослідження, його зв'язки з іншими юридичними явищами, а предмет дослідження – детермінує особливості застосування тих чи тих конкретних методів дослідження в їх взаємозв'язку та взаємозумовленості. Водночас авторський погляд зумовлює заломлення через суб'єктивну логічну діяльність

об'єктивних ознак досліджуваного явища, що не можна відкидати. Надалі, після проведення необхідної типізації, формалізації, систематизації та матеріалізації отриманих наукових даних у вигляді висновків, умовиводів, суджень самим суб'єктом пізнання ця інформація може стати надбанням користувачів [8, с. 48–49].

Важливо, що шлях пізнання відкриває шлях і до практичного перетворення дійсності: отримані умовиводи, висновки можуть стати підставою для обґрунтування і формулювання пропозицій щодо корегування змісту та структури Регламенту, його оптимізації з метою ефеткивізації парламентських процедур, забезпечення поступального розвитку вітчизняного парламентаризму. Вагомим завданням при цьому, враховуючи роль і значення Регламенту в регулюванні парламентських процесів, є забезпечити нормативний континуїтет у регулюванні парламентських процедур: вони мають здійснюватися безперервно, спираючись на концепт неперервності реалізації законодавчої влади в державі як необхідний елемент концепції розподілу влади. Необхідним, у цьому контексті видається, такий підхід до впровадження правових інновацій у «матерію» Регламенту, який би не створював додаткових труднощів у правозастосуванні, сприяв би подоланню наявних юридичних колізій і політичних (парламентських) конфліктів, відкривав би шляхом застосування новітніх управлінських та інформаційних технологій (цифровізація тощо). Такий вибір методологічної стратегії дослідження Регламенту, безумовно, є предметом вільного вибору дослідника, який спирається на оптимальну, на його думку, систему методів пізнання об'єкта дослідження [9, с. 211].

У цьому зв'язку варто наголосити на необхідності застосування плюралістичної юридичної методології до теоретико-правового пізнання Регламенту. По-перше, вона дасть змогу відійти від нормативістського монізму, який зводив увесь пізнавальний процес до конструювання та коментування «догми права», а по суті юридичної норми, поза контекстом її створення і реалізації, поза балансуванню норм між собою, поза домінантністю реалізації людських прав, потреб та інтересів. По-друге, вона відкриє шлях до раціонального осмислення «сильних та слабких сторін» Регламенту на основі науково обґрунтованої критики його з по-

зицій динамічного праворозуміння: Регламент, як і Конституція має бути представлений як «живий» документ, який розвивається разом з розвитком парламентаризму і не просто «супроводжує» його, але багато в чому виступає його дороговказом, елементом упорядкування політичних пристрастей, їх оформлення в інтерсуб'єктивні дискурсивні практики, якими наповнене парламентське життя. По-третє, така методологічна база спроможна вибудувати сучасну правову доктрину Регламенту, не лише вписавши її в загальну доктрину парламентаризму (де перша буде складовою другої), але і розвивати її у плідному діалозі із сучасними доктринальними напрацюваннями зарубіжної юриспруденції, такими, як концепції соціетального конституціоналізму, інституціоналізму, юридичного глобалізму, дискурсивних практик, на засадах раціональності, інклюзивності, раціонального обговорення та демократичного плюралізму.

На наш погляд, обґрунтована у вітчизняній юриспруденції В. Федоренком [10] на прикладі конституційно-правових досліджень концепція постпозитивістської методології видається найбільш оптимальним науковим арсеналом для проникнення в сутність Регламенту, для осмислення його юридичної природи, значення та для формулювання конструктивних пропозицій щодо шляхів його подальшої модернізації в контексті ефективізації парламентських процедур, зміцнення засад підконтрольності і підзвітності парламенту, посилення впливу громадськості на прийняття парламентом загальнозначущих для суспільства політичних рішень у вигляді законів. У її центрі стоять принципи справедливості, гуманізму, демократизму, верховенства права, людського виміру політики і права тощо [11, с. 23]. Вона, акумулюючи принципи та вимоги раціоналізму, детермінізму й індетермінізму, об'єктивної істини, верифікації, історизму, аксіологізму та феноменологізму, здатна подолати однобічність традиціоналістських позитивістських настанов пострадянського правового мислення та позбутися узвичаєних підходів до тлумачення законодавчого акта в розрізі аналізу його правових приписів, поза їх соціальним контекстом. Крім того, вона дає змогу оцінювати регламентне регулювання парламентських процедур з точки зору оптимального поєднання

феноменології, аксіології та праксеології. Відтак, його особливості визначатимуться не лише з точки зору економіко-політичного детермінізму, але і з точки зору стохастичності парламентських процесів, поєднання в них елементів організації та дезорганізованості, які не повинні ігноруватися як при формулюванні регламентних норм, так і в ході їх реалізації. Здобутки таких нових напрямів пізнання правових явищ, як філософія права, соціологія права, юридична психологія, конфліктологія, правова лінгвістика, юридична антропологія, юридична логіка, правова статистика, правова інформатика, допоможуть глибшому та адекватнішому пізнанню юридичної природи Регламенту, його впливу на парламентські процеси та на розвиток парламентаризму в Україні загалом. Ці наукові дисципліни допоможуть звільненню теоретико-правового осмислення Регламенту від шор вузько-нормативного підходу та сприятимуть утвердженню погляду на цей законодавчий акт як на спосіб нормативного відображення складної і суперечливої волі суспільства щодо регулювання порядку роботи парламенту [12, 277], адже парламентські процедури, унормовані Регламентом, невіддільні від реалізації інтересів тих парламентських фракцій і груп, якими вони або підтримуються або заперечуються. В цьому сенсі важливим показником ефективності зазначених процедур та Регламенту в цілому як законодавчого акта буде рівень дотримання його норм суб'єктами парламентських процесів, рівень їх конфліктності, стан матеріально-технічного забезпечення відповідних процедур тощо.

Вагомим елементом постпозитивістської методології виступає вкрай важлива для аксіології Регламенту антропологічна парадигма, яка акцентує увагу на пріоритетах соціального консенсусу, гуманізації суспільства, формуванні держави загального добробуту, захисті інтересів особи [13, с. 19]. Її втіленням у змісті регламентних норм виступає багатоваріантність парламентських процесів та рішень, які відображають не тільки диспозитивний метод правового регулювання, але й інтереси суспільства, визначення яких та їх врахування належить до складного вибору законодавців. Крім того, проявом антропологічної парадигми в розрізі Регламенту є широкі можливості, надані суб'єктам права

законодавчої ініціативи відстоювати інтереси виборців у законодавчому процесі, вносячи законопроекти, пропозиції і поправки до них, а так само й можливість перегляду парламентом прийнятих рішень, повернення до розгляду тих норм, які були з тих чи інших причин відкинуті. Тим самим парламентські процедури втілюють суспільну відкритість, визнання ключового соціетального значення парламентаризму, його підпорядкованість суспільним інтересам і запитам, його представницьку природу, яку Регламент прагне «перекласти» мовою правових норм.

У системі постпозитивістської методології як ключової для теоретико-правового аналізу Регламенту вибудовується трирівнева структура включених до неї методів: 1) загальнофілософські, що визначають головні напрями та загальні принципи пізнання, категоріальний ряд науки загалом; 2) загальнонаукові (міждисциплінарні) методи, що застосовується для пізнання особливої групи однотипних об'єктів; 3) спеціально-наукові (куди входять передусім спеціально-юридичні) методи, які застосовується у процесі пізнання специфіки окремого об'єкта [14, с. 26]. Їх розрізнення традиційно проводиться за частотою застосування та за ступенем узагальнення даних про об'єкт дослідження. Їх поетапне застосування дозволяє структурувати одержані наукові дані – від найбільш загальних, базових уявлень про Регламент до конкретних даних про ті чи інші його частини, норми та інститути, зв'язки між ними тощо.

Основними загальнофілософськими методами пізнання Регламенту, які детермінують усю подальшу стратегію його теоретико-правового дослідження, слід визначити діалектику, герменевтику, аналітику, феноменологію та синергетику. Так, діалектичний метод характеризує загальні закономірності формування, розвитку, модернізації Регламенту, основні його сутнісні риси, що втілюють сутність і спрямованість парламентаризму, та основні пріоритети законодавчої політики держави. Детальніше діалектичний метод розкривається через застосування методів сходження від простого до складного та від абстрактного до конкретного, поєднання історичного і логічного. Таке дослідження дає змогу виокремити головне та другорядне, побачити в Регламенту про-

яви загального та конкретного, одиничного та унікального, закономірного та випадкового, виявити в ньому сталі тенденції правового регулювання та елементи, що швидше змінюються під впливом політичної кон'юнктури. Загалом діалектичний метод дозволяє сформулювати цілісне, комплексне бачення Регламенту як особливого законодавчого акта, який відіграє унікальну роль у регулюванні парламентських процедур, «запрограмовану» Конституцією України. Цей метод успішно виконує роль основи, методологічної бази для дослідження теорії і практики формування Регламенту в контексті еволюції вітчизняного парламентаризму, визначення його базових структурних особливостей та функціонального призначення.

Системно-структурний метод дозволяє аналізувати Регламент з точки зору, з одного боку, його вписаності в систему вищого рівня – систему парламентаризму, а, з другого боку, розглядати особливості внутрішньої побудови Регламенту як окремої нормативної системи, в якій правові норми мають доцільне та логічне розташування на різних рівнях буття регламентної «матерії».

Функціональний метод допомагає осмислити Регламент з точки зору тієї ролі, яку він виконує в суспільстві, державі, в парламенті, з'ясувати його місце в системі законодавства, виокремити основні напрямки його впливу на суспільні відносини, які регулюються ним (функції Регламенту).

Іншим важливим методологічним підходом до теоретико-правового опрацювання Регламенту варто визнати діяльнісний, який передбачає розгляд у нерозривній єдності з діяльністю людини, визнання того факту, що всі соціальні явища пов'язані з людською діяльністю [15, с. 100; 16]. Цей підхід допомагає концентруватися на аналізі тих норм Регламенту, які упорядковують діяльність суб'єктів парламентських процедур, регулюють відносини між ними та з іншими суб'єктами правовідносин, а також орієнтують на консенсусні методи ухвалення парламентських рішень. Діяльнісний метод допомагає аналізувати оптимальність відвернення та протидії поширенню парламентських конфліктів, інших форм непарламентської поведінки, стабілізувати дисципліну і порядок у діяльності парламентського механізму.

Інші загальнофілософські методи – герменевтики (тлумачення), аналітики (логічного аналізу), феноменології (опису апріорної сутності явища, а не нав'язаних фактів, установок) [17, с. 278; 18] – забезпечують системну інтерпретацію регламентних норм, узагальнення основних ознак юридичної природи Регламенту, слугують виявленню позитивного регламентного регулювання, законодавчих упущень і прогалин у його тексті.

Так, феноменологічний метод у ході дослідження Регламенту дає змогу розглядати його в контексті правової реальності, в яку суб'єкти парламентських процедур змушені вступати у процесі комунікації між собою та з іншими учасниками правового життя [19]. Ці аспекти дослідження яскраво проявляються при аналізі структуруванні парламентських органів (комітетів і комісій), при інституціалізації самого парламенту, визначенні відповідальності парламентаріїв за порушення дисципліни під час пленарних засідань тощо.

Другий рівень методології теоретико-правового осмислення Регламенту становлять загальнонаукові методи, які посідають певне «проміжне» місце між фундаментальними теоретико-методологічними положеннями та спеціально-науковими методами, забезпечуючи взаємодію пізнавальних прийомів у комплексній характеристиці об'єкта дослідження [20, 278].

Серед загальнонаукових методів, як найуживаніший, останнім часом виокремлюють синергетичний, який визначає закономірності самоорганізації відкритих для еволюціонування систем [21, с. 104]. Зокрема, синергетика дозволяє поглянути на Регламент як на текст, в якому відображені тенденції організації та дезорганізації парламентського життя, втілено оптимум такої організації з точки зору самих законодавців. Водночас, з огляду на те, що стохастичність парламентських процесів є мінливою категорією, синергетика дає змогу розглянути парламентські конфлікти через призму необхідності їх упорядкування шляхом реалізації наявних приписів або ж їх доповнення правових інновацій у тексті Регламенту.

Культурологічний метод [22, с. 97] дає змогу охарактеризувати Регламент з точки зору втілення в його змістові правової куль-

тури суспільства та законодавців, її розвитку мірою наповнення Регламенту новим нормативним матеріалом, відмови від застарілих та нефункціональних норм тощо. Цей же мето дає можливість аналізувати Регламент під кутом зору поєднання в ньому традиційності та наступності, перервності та неперервності регламентної традиції правового регулювання, збереження традицій та правової інноватики [23] в його змісті.

Аксіологічний метод [24] застосовується для визначення ціннісних характеристик Регламенту, його ролі та функціональної спрямованості. Він ще не набув достатньо переконливого застосування при аналізі Регламенту, проте останнім часом його ширше застосування диктується необхідністю сприймати Регламент не лише, як набір правових норм, а передусім як утілення в цих нормах правових цінностей парламентаризму, демократії, верховенства права, народного суверенітету, підконтрольності і підзвітності парламентаріїв народowi як єдиному джерелу влади тощо. Лише через призму втілення цих правових цінностей можна розглядати сам Регламент на предмет його здатності відтворювати та акумулювати соціальні інтереси, знімати політичну напругу в суспільстві і в парламенті, відображати національні інтереси в законодавчій політиці держави, сприяти ухваленню консенсусальних рішень тощо.

Регламент як і кожен управлінський акт [25] опосередковує циркулювання значних потоків інформації як у ході законодавчого процесу, так і в ході реалізації інших парламентських процедур. Опрацювання такої інформації та прийоми роботи з нею допомагає дослідити кібернетичний метод пізнання сутності Регламенту. Він дає змогу оцінити ухвалюванні парламентаріями рішення з точки зору повноти, об'єктивності тощо. Унаслідок значної спеціалізації парламентської діяльності що спостерігається останнім часом, парламентаріям доводиться опрцьовувтиа значні обсяги інформації. У цьому сенсі парламентські процедури мають бути зорієнтовані на оптимальні підходи до осмислення такої інформації, адже від цього залежить ухвалення загальнозначимих для суспільства парламентських рішень. У цьому сенсі роль та

вага кібернетичного методу об'єктивно зростає, особливо мірою поступової цифровізації парламентських процесів.

Метод вірогідності і моделювання дозволяють упроваджувати правову інноватику у функціонування та реалізацію норм Регламенту: цей закон покликаний стабілізувати парламентські процеси, проте це не означає його незмінності, застиглості. Саме гнучкі парламентські процедури найбільшою мірою здатні не лише розкріпачити ініціативу народних обранців, але і спрямувати її в належне, суспільно прийнятне правове річище. При ухваленні законодавчих актів парламентарії повинні раціонально зважувати всі «за і проти» їх прийняття, проводячи своєрідне «мінідослідження» на предмет виконуваності законів, їх адекватності суспільним потребам, їх конституційності, відповідності міжнародно-правовим зобов'язанням держави тощо. Реалізація цих аспектів законодавчого процесу, інших парламентських процедур має бути предметом ретельного аналізу та оцінки регламентного регулювання. Ці методи дають можливість упровадити правову прогностику в оцінку регламентних норм, їх ефективність тощо. Із часом це вочевидь дасть змогу перейти до більш продуктивних та науково обґрунтованих форм планування законодавчої діяльності парламенту, на чому неодноразово наполягали фахівці [26; 27; 28].

Метод формалізації передбачає аналіз досліджуваного об'єкта у вигляді чітко організованої формальної системи, яку уже розроблено в процесі пізнання і яка уже є в наявності в дослідника. Він містить сукупність прийомів та способів виявлення й уточнення змісту нормативно-правового акта через з'ясування та фіксацію його форми. Тож використання цього методу дає змогу визначити логічну структуру приписів Регламенту, що уможливить перевести символічну мову логіки у текст нормативно-правового акта [29, с. 91]. Він допомагає оцінити Регламент з точки зору повноти ів несуперечливості регулювання, формальної відповідності його норм нормам Конституції України, відсутності логічних узгодженостей та колізій у його тексті.

Нарешті, у межах використання спеціально-наукових методів буде забезпечено отримання об'єктивної інформації щодо Регламенту в розрізі теоретико-правової науки на рівні «мікроаналізу».

Безумовно, провідним у системі спеціально-наукових методів загальнотеоретичної юриспруденції є юридико-догматичний метод, пов'язаний зокрема, з встановленням змісту юридичних норм і нормативно-правових приписів, з'ясуванням закономірностей дії права за допомогою правил юридичної логіки [30, с. 18]. Він дає змогу аналізувати зміст регламентних норм, знаходити зв'язки між ними, виявляти вміщені в цих нормах правові конструкції, надавати дефінітивної визначеності вжитим у Регламенті поняттям і категоріям, виявляти сутність і зміст парламентських процедур в їх взаємозв'язках та взаємозумовленості.

Вагоме значення для розвитку пізнання Регламенту з теоретико-правих позицій є й використання традиційного для вітчизняної загальнотеоретичної юриспруденції історико-правового методу. Він дає змогу простежити складну і суперечливу еволюцію регламентного регулювання парламентських процедур, визначення оптимальної форми законодавчого закріплення такого регулювання у формі законі, окреслити основні етапи та закономірності цього процесу, виявити політичні інтереси тих сил, які були домінуючими при його ухваленні. Він також допоможе розрізнити ті правові концепції та доктрини, якими послуговувалися автори-розробники Регламенту, визначити ступінь утілення цих концепцій у регламентному регулюванні парламентських процедур, сформулювати доцільні напрями подальшого оновлення регламентного матеріалу відповідно до змінюваних домінантних суспільних потреб та інтересів.

Не менш важливим методом у світлі орієнтації на цінності соціетального конституціоналізму та парламентаризму виступає соціолого-правовий метод, який аналізує тенденції дії Регламенту, реалізації його норм у суспільному середовищі, вплив на нього правових і позаправових чинників. Він передбачає аналіз результативності впливу Регламенту на суспільні відносини через дослідження судової практики, практики Конституційного Суду України, різних допоміжних даних і матеріалів [31, с. 107-108].

Близьким до соціолого-правового виявляється статистичний метод дослідження Регламенту, який дає змогу отримати, обробити і проаналізувати різноманітні статистичні матеріали з метою надання рекомендації щодо удосконалення регулювання парламентських процедур на основі громадської думки, позицій народних депутатів України, юристів-науковців, експертів, громадських активістів, зарубіжних політиків, експертів і радників. Статистичний метод зазвичай привертає увагу до найбільш проблемних аспектів тих чи тих моментів регламентного регулювання, яким надано певного публічного інтересу та розголосу в суспільстві. Тому його не можна ототожнювати з іншими науковими методами пізнання Регламенту: він є швидше проявом суспільної реакції щодо виявлених недоліків у правовому регулюванні тих чи інших парламентських процедур.

Надзвичайно важливим з огляду на обраний Україною стратегічний курс на євроінтеграцію, є порівняльно-правовий (компаративний) метод дослідження Регламенту [32; 33]. Парламентські процедури мають надзвичайно велике поширення у світовій практиці парламентаризму. Тому використання кращих парламентських практик та запозичення кращого парламентського досвіду є край актуальним завданням для оновлення і модернізації Регламенту на сучасному етапі розвитку вітчизняного парламентаризму. Так, на думку І. Словської, «повчальними для вітчизняного державотворення є практика моно- і бікамералізму, критеріїв формування легіслатури (окремих палат), структурування органами і об'єднаннями депутатів, проведення пленарних засідань і засідань внутрішньопарламентських інституцій, реалізації окремих напрямків діяльності законодавчої інституції» [34, с. 279].

Висновки. Застосування низки загальнофілософських, загальнонаукових та спеціально-наукових методів до дослідження юридичної природи Регламенту як особливого кодифікаційного акта, покликаного систематизувати законодавче регулювання парламентських процедур, дозволяє різнопланово охарактеризувати його правову природу та місце в системі національного законодавства, суттєво поповнивши традиційні наукові дані, пе-

реглянувши деякі висновки, та оновити зміст наукового знання про Регламент і його правові особливості.

Унікальність Регламенту в системі законодавства України, його значення в інституціоналізації парламенту та нормативному визначенні і регулюванні процедур його діяльності, виключна концентрація на регулюванні порядку роботи єдиного органу законодавчої влади робить його певною мірою «закритим» від громадськості законодавчим актом, оскільки він не має безпосереднього, явно вираженого «виходу» на громадські потреби, запити та інтереси. Водночас нині від цього підходу починають поступово відмовлятися як учені, так і практичні працівники, які переймаються парламентськими технологіями та процедурами. Насправді методологічно зваженим є дещо інший підхід, який акцентує на тому, що внаслідок своєї правовою природи Регламент виявляється своєрідним нормативним осердям, центром відображення інтересів Українського народу відповідно до концепції народного суверенітету, переводячи його потреби мовою права в норми, що регулюють парламентські процедури. Регламентні норми повинні бути вписаними в антропологічну парадигму, де основним суб'єктом права виступає людина, її права та свободи, потреби та інтереси. Регламент покликаний акумулювати ці потреби та інтереси та відобразити у своїй правовій матерії, на засадах верховенства права, пріоритету прав людини, демократії, політичного плюралізму, поділу державної влади тощо.

Крім того, прямий зв'язок між Регламентом та системою парламентаризму робить цей законодавчий акт «центром» зіткнення як правових, так і політичних інтересів. Така дуалістична політико-правова природа Регламенту вимагає розгляду його одночасно як нормативно-правового акта та певного політичного стандарту упорядкованої роботи парламенту. Це вимагає особливої методології його пізнання, яка має об'єднувати як узвичаєні (нормативістські) підходи до його пізнання, так і нетрадиційні для вітчизняної юриспруденції методи феноменологічного, аксіологічного і соціолого-правового підходів, юридичного моделювання і прогностики, та їх сполучення з елементами новітніх юридичних наукових дисциплін (правова конфліктологія, юридична соціологія,

правова інформатика та ін.). Завдяки такому синтезу вдається подолати однобічність легалістично-нормативістської методології, схильної розглядати Регламент як «самозамкнену» нормативну систему, що не потребує модернізації, а лише неухильного виконання, а також деяких нігілістичних підходів до законодавчого унормування парламентських процедур, адепти яких досі намагаються нав'язати дискусію щодо доцільності відмови від законодавчої форми Регламенту. Вочевидь, обидві крайнощі є малоперспективними з точки зору гносеологічного потенціалу та здатності поєднати юридичну аналітику з прогнозуванням, осмислення зворотних зв'язків (відповіді суспільства на дію Регламенту в актуальному «юридичному полі»).

З урахуванням актуального стану вітчизняної юриспруденції, оптимальним науковим інструментарієм для пізнання юридичної природи Регламенту володіє постпозитивістська наукова парадигма, центрована довкола антропологічного, феноменологічного й аксіологічного підходів, яка звертає більше увагу до розробки і впровадження новітніх юридичних технологій нормопроєкування і правореалізації, а також привертає увагу до осмислення соціолого-правових аспектів законодавчої політики, взаємодії парламенту і громадськості щодо реалізації ключових елементів цієї політики, посилення гнучкості та стабільності регламентних процедур, їх завчасного оновлення і пристосування до мінливих умов політико-правової реальності.

Постпозитивістська методологічна парадигма здатна забезпечити не механістичне, а діалектичне поєднання таких наукових прийомів і способів аналізу Регламенту, які б ураховували новітні напрацювання у сфері розвитку і модернізації сучасних моделей парламентаризму, давали змогу відкритого й незаангажованого погляду на тенденції парламентського процесу, а також сприяли формуванню сучасної доктрини Регламенту на основі збереження раціональних елементів регламентного регулювання парламентських процедур та адаптації вітчизняного парламентаризму до кращих європейських парламентських правових традицій, цінностей і практик.

1. *Про Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10 лютого 2010 р. Відомості Верховної Ради України. 2010. № 14–15, 16–17. Ст. 133.*
2. *Словська І.Є. Методологія наукового аналізу системи парламентаризму. Вісн. Нац. ун-ту «Львів. політехніка». 2015. № 825. С. 274–280.*
3. *Афанасьєва М.В. Методолгічні підходи до дослідження феномена «виборча інженерія». Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.), Л. І. Кормич (заст. голов. ред.), М. А. Польовий (відп. секр.) [та ін.] ; НУ «ОЮА», Південноукр. центр гендер. проблем. Одеса, 2012. Вип. 44. С. 48–57.*
4. *Колодій А.М. Методологія наукових досліджень у конституційному праві України. Методологія проведення галузевих юридичних досліджень : монографія / Київський регіональний центр НАПрН України. Одеса : Гельветика, 2022. С. 89–112.*
5. *Кельман М. Методологія сучасного правознавства : становлення та основні напрями розвитку. Психологія і суспільство. 2015. № 4. С. 33–46.*
6. *Словська І.Є. Методологія наукового аналізу системи парламентаризму. Вісн. Нац. ун-ту «Львів. політехніка». 2015. № 825. С. 274–280.*
7. *Шаповал В.М. Конституційне право зарубіжних країн : Підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 496 с.*
8. *Кельман М.С. Юридична наука : проблеми методології : монографія. Київ : Терно-граф, 2011. 492 с.*
9. *Костицький М.В., Кушакова-Костицька Н.В. Діалектика права як загальне вчення про право. Філософські та методологічні проблеми права. 2014. № 2. С. 208–213.*
10. *Федоренко В.Л. Система конституційного права України : теоретико-методологічні аспекти : монографія. Київ : Ліра-К, 2009. 580 с.*
11. *Бабкін В.Д. Методологія історико-правового пізнання. Десяті юридичні читання. Юридична освіта і наука в Україні: традиції та новації : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 15–16 трав. 2014 р.). Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. С. 20–29.*
12. *Словська І.Є. Методологія наукового аналізу системи парламентаризму. Вісн. Нац. ун-ту «Львів. політехніка». 2015. № 825. С. 274–280.*

13. Петров С. *Методологія наукового пізнання правових традицій України. Право України*. 2007. № 10. С. 17–23.
14. Бабкін В.Д. *Методологія історико-правового пізнання. Десяті юридичні читання. Юридична освіта і наука в Україні: традиції та новації : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 15–16 трав. 2014 р.)*. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. С. 20–29.
15. Колодій А.М. *Методологія наукових досліджень у конституційному праві України. Методологія проведення галузевих юридичних досліджень : монографія / Київський регіональний центр НАПрН України*. Одеса : Гельветика, 2022. С. 89–112.
16. Гусарев С.Д. *Діяльнісний підхід у структурі методології сучасного правознавства. Альманах права*. 2011. Вип. 2. С. 29–33.
17. Словська І.Є. *Методологія наукового аналізу системи парламентаризму. Вісн. Нац. ун-ту «Львів. політехніка»*. 2015. № 825. С. 274–280.
18. Федоренко В.Л. *Система конституційного права України : теоретико-методологічні аспекти: монографія*. Київ : Ліра-К, 2009. 580 с.
19. Максимов С.І. *Феноменологічний підхід до розуміння правової реальності. Вісник Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого. Серія «Філософія, філософія права, політологія, соціологія»*. 2009. № 2. С. 54–60.
20. Словська І.Є. *Методологія наукового аналізу системи парламентаризму. Вісн. Нац. ун-ту «Львів. політехніка»*. 2015. № 825. С. 274–280.
21. Федоренко В. Л. *Система конституційного права України : теоретико-методологічні аспекти : монографія*. Київ : Ліра-К, 2009. 580 с.
22. Колодій А.М. *Методологія наукових досліджень у конституційному праві України. Методологія проведення галузевих юридичних досліджень : монографія / Київський регіональний центр НАПрН України*. Одеса : Гельветика, 2022. С. 89–112.
23. Оборотов Ю.М. *Традиції і новації у правовому розвитку : монографія*. Одеса : Юрид. літ., 2001. 160 с.
24. Горобець К.В. *Аксіосфера права та її компоненти : дис. ... канд. юрид. наук : спец. : 12.00.12 – філософія права. Національний університет «Одеська юридична академія»*. Одеса, 2012. 206 с.
25. Юцик О.І. *Теоретичні основи законодавчого процесу : монографія*. Київ : Парлам. вид-во, 2004. 519 с.

26. Олійник А. Планування законодавчої діяльності наблизить Україну до правової держави. Віче. 1995. № 8. С. 30–35.
27. Легін Л.М. Принципи законодавчого процесу : теоретичний аспект. Прикарпатський юридичний вісник. 2011. № 8. С. 72-82.
28. Богачова О.В. Окремі проблемні аспекти планування вітчизняної законотворчості. Форум права. 2012. № 2. С. 71-76. Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.
29. Радейко Р.І. Формалізація як метод дослідження правових явищ. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. 2014. № 810. С. 86-93. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2014_810_17.
30. Хилук С.В. Розвиток науки кримінального права України після відновлення її державної незалежності (питання Особливої частини) : дис. ... канд. юрид. наук : спец: 12.00.08. Львівський нац. ун-т імені І. Франка. Львів, 2007. 304 с.
31. Колодій А.М. Методологія наукових досліджень у конституційному праві України. Методологія проведення галузевих юридичних досліджень : монографія / Київський регіональний центр НАПрН України. Одеса : Гельветика, 2022. С. 89-112.
32. Тихомиров О.Д. Компаративізм як підґрунтя філософії права у постпозитивістському контексті. Філософія права і загальна теорія права. 2012. №1. С. 94-100.
33. Порівняльне правознавство : підручник / С. П. Погребняк, Д. В. Лук'янов, І. О. Биля-Сабадаш та ін. ; за заг. ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2012. 272 с.
34. Словська І.Є. Методологія наукового аналізу системи парламентаризму. Вісн. Нац. ун-ту «Львів. політехніка». 2015. № 825. С. 274-280.

Лінецький С.В. До питання про особливості методології теоретико-правового аналізу Регламенту Верховної Ради України.

У цій статті здійснено аналіз наявних методологічних підходів до осмислення юридичної природи Регламенту Верховної Ради України, їх критика з позицій постпозитивістської наукової методології та конструювання на цій основі оптимального підходу, в рамках якого видається можливим комплексне пізнання й адекватне відображення основних юридичних характеристик зазначеного законодавчого акта, в єдності його феноменологічних, нормативних, функціональних та аксіологічних елементів. Обґрунтовано думку, що застосування низки загальнофілософських, загальнонаукових та спеціально-наукових методів до дослідження юридичної природи Регламенту як особливого кодифікаційного акта, покликаного систематизувати законодавче регулювання парламентських проце-

дур, дозволяє різнопланово охарактеризувати його правову природу та місце в системі національного законодавства, суттєво поповнивши традиційні наукові дані, переглянувши деякі висновки, та оновити зміст наукового знання про Регламент і його правові особливості. З'ясовано, що, з урахуванням актуального стану вітчизняної юриспруденції, оптимальним науковим інструментарієм для пізнання юридичної природи Регламенту володіє постпозитивістська методологічна парадигма, центрована довкола антропологічного, феноменологічного й аксіологічного підходів, яка звертає більше увагу до розробки і впровадження новітніх юридичних технологій нормопроектування і правореалізації, а також привертає увагу до осмислення соціолого-правових аспектів законодавчої політики, взаємодії парламенту і громадськості щодо реалізації ключових елементів цієї політики, посилення гнучкості та стабільності регламентних процедур, їх завчасного оновлення і пристосування до мінливих умов політико-правової реальності. Акцентовано на тому, що така методологічна парадигма здатна забезпечити не механістичне, а діалектичне поєднання таких наукових прийомів і способів аналізу Регламенту, які б ураховували новітні напрацювання у сфері розвитку і модернізації сучасних моделей парламентаризму, давали змогу відкритого й незаангажованого погляду на тенденції парламентського процесу, а також сприяли формуванню сучасної доктрини Регламенту на основі збереження раціональних елементів регламентного регулювання парламентських процедур та адаптації вітчизняного парламентаризму до кращих європейських парламентських правових традицій, цінностей і практик.

Ключові слова: Регламент, Верховна Рада України, методологія, нормативізм, постпозитивізм, загальнофілософські методи, загальнонаукові методи, спеціально-наукові методи.

Linetskyi S.V. To the question about the peculiarities of the methodology of the theoretical and legal analysis of the Regulation of the Verkhovna Rada of Ukraine.

This article analyzes the existing methodological approaches to understanding the legal nature of the Regulation of the Verkhovna Rada of Ukraine, their criticism from the standpoint of post-positivist scientific methodology, and the construction of an optimal approach on this basis, within the framework of which it seems possible to comprehensively understand and adequately reflect the main legal characteristics of the specified legislative act, in the unity of its phenomenological, normative, functional and axiological elements. The opinion is substantiated that the application of a number of general philosophical, general scientific and special scientific methods to the study of the legal nature of the Regulation as a special codification act, designed to systematize the legislative regulation of parliamentary procedures, allows to characterize its legal nature and place in the system of national legislation in various ways, significantly supplementing traditional scientific data, after reviewing some conclusions, and updating the content of scientific knowledge about the Regulation and its legal features. It was found that, taking into account the current state of domestic jurisprudence, the post-positivist methodological paradigm,

centered around anthropological, phenomenological and axiological approaches, which pays more attention to the development and implementation of the latest legal technologies of rulemaking and law enforcement, is the optimal scientific toolkit for learning the legal nature of the Regulation and also draws attention to the understanding of the sociological and legal aspects of legislative policy, the interaction of the parliament and the public regarding the implementation of key elements of this policy, strengthening the flexibility and stability of regulatory procedures, their early updating and adaptation to the changing conditions of political and legal reality. Emphasis is placed on the fact that such a methodological paradigm is able to provide not a mechanistic, but a dialectical combination of such scientific techniques and ways of analyzing the Regulation, which would take into account the latest developments in the field of development and modernization of modern models of parliamentarism, allow an open and non-committed view of the trends of the parliamentary process, and also contributed to the formation of the modern doctrine of the Regulations based on the preservation of rational elements of the regulatory regulation of parliamentary procedures and the adaptation of domestic parliamentarism to the best European parliamentary legal traditions, values and practices.

Keywords: Regulation, Verkhovna Rada of Ukraine, methodology, normativism, postpositivism, general philosophical methods, general scientific methods, special scientific methods.

Карась Б.О.

СИСТЕМА ЗЛОЧИНІВ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРАВА ЛЮДИНИ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

УДК 343.41

Постановка проблеми. Хартія економічних прав та обов'язків держав Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй (Хартія № 995_077 від 12.12.1974) визначає обов'язок держави стосовно соціально-економічного розвитку свого народу закріплено. Так, згідно зі ст. 7 вказаного документа, у статті 7 означеного документу визначено, що кожна держава має право і несе відповідальність за вибір цілей і засобів розвитку, повну мобілізацію і використання своїх ресурсів, здійснення прогресивних економічних і соціальних реформ, а також забезпечення повної участі свого народу в процесі і вигодах розвитку. Усі держави зобов'язані, індивідуально і спільно, співпрацювати, для того щоб

ЗБІРНИК НАУКОВИХ СТАТЕЙ